

УДК 364.4-053.2:929 Будисављевић Д.(049.32)
341.322.5-053.2(497.13)“1941/1945“(049.32)
341.485(=163.41)(497.13)“1941/1945“(049.32)

DOI <https://doi.org/10.58378/GIG.14.2022.BUR.137-148>
научна критика / scientific critique or polemics
примљен / received: 21. 09. 2022.
прихваћен / accepted: 17. 11. 2022.

ма Гавро БУРАЗОР, кустос-приправник
Музеј жртва геноцида, Београд
gavro.burazor@muzejgenocida.rs

НАУЧНИ РАД ИЛИ „СТВАРНИ РОМАН“ О ДИАНИ БУДИСАВЉЕВИЋ?

Сажетак: Рад представља критички осврт на закључке и ставове изнете у књизи *Диана Будисављевић: њрешућена хероина Другој сејейској рати* историчарке Наташе Матаушић. У раду се преиспитују и допуњују неке чињенице изнете у књизи, те указује на одређене мањкавости у приступу обради теме хуманитарне акције спашавања деце из усташких логора у Независној Држави Хрватској.

Кључне речи: Диана Будисављевић, НДХ, концентрациони логори, хуманитарна акција.

Још од 2003. године, извесну сензацију у јавности али и историографији Другог светског рата у Југославији изазвао је *Дневник Диане Будисављевић*¹ (у даљем тексту *Дневник*). Мемоарско дело до тад непознатог аутора откривало је низ догађаја који су били готово непознати научној заједници, а за које се испоставило да указују на постојање највеће акције спашавања деце (и не само деце) из логора смрти у Другом светском рату.² *Дневник* је своју аутентичност испољавао обиљем докумената који су потврђивали да је његова ауторка (која није учествовала у рату, нити је била члан политичке организације) као цивилно лице, захваљујући контактима са водећим личностима у Независној Држави Хрватској (даље НДХ), укључујући и главне представнике Трећег Рајха, успела да уђе у јасеновачке логоре, строго контролисано подручје, и да оствари подвиг неслућених размера.

Појава оваквог извора продуковала је, временом, неколико научних радова³, бројне публикације⁴ и неколико документарних филмова⁵ који су дали различита тумачења догађаја, актера и резултата поменуте акције. Свима њима заједничко је било ослањање на *Дневник* као примарни извор истраживања, уз ограничено истраживање и контекстуализацију догађаја у складу са утврђеним. Књигом *Диана Будисављевић: њрешућена хероина Другог свјетског рата* Наташе Матаушић (Загреб: Профил књига, 2020)⁶, која је убрзо објављена и у Србији (Београд: Лагуна, 2021), коначно смо, након више од петнаест година од појављивања *Дневника*, добили свеобухватни приказ

1 *Dnevnik Diane Budisavljević*, priredio Josip Kolanović, (Zagreb: Fonet, 2003).

2 Делови *Дневника* прво су објављени у фељтону: Драго Кастратовић, Урош Шошкић, „Kozaračka djeca Zagreba“, *Vijestnik*, Zagreb, od 14. do 29. aprila 1983.

Касније је у посед *Дневника* дошао Драгоје Лукић на чију иницијативу су објављивање за 1990. годину преузели Спомен-подручје Јасеновац и Национални парк Козара. До објављивања није дошло због почетка грађанског рата у Југославији. На крају, Лукић је објавио делове *Дневника* и податке о акцији спашавања деце у: *Bili su samo deca*, (Laktaši: Grafomark, 2000) али књига није привукла већу пажњу јавности.

3 Marina Ajduković, „Djelovanje Diane Budisavljević: rad s djecom stradalom u 2. svjetskom ratu“, *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, br.1 (2006), 101–114; Milan Koljanin, „Акција ‘Diana Budisavljević’“, *Tokovi istorije*, br.3 (2007), 191–207; Anna Maria Gr nfelder, „Diana Obexer-Budisavljević und die Kinder der Ustascha-KZ“, u: *Jahrbuch 2008* (ur. A. Peham, C. Schindler, K. St gner), Wien, 2008, 232–260; Jasmina Tutunović Trifunov, „Акција Diana Budisavljević (1941–1945)“, u: *Istraživanja i memorijalizacija genocida i ratnih zločina*, (ur. Jovan Mirković), Beograd, 2012, 53–93; Гавро Буразор, Хуманитарна акција Диане Будисављевић 1941–1945, (Нови Сад: Прометеј, 2013); Gavro Burazor, „Prilog istraživanju humanitarne akcije Diane Budisavljević“, *Topola*, br. 3 (2017), 47–63.

4 Познатија издања: Бошко Ломовић, *Књига о Дијани Будисављевић*, (Београд: Свет књиге, 2013); Vilhelm Kues, *Dijanina lista*, (Beograd: Samizdat, 2017); Зоран Милекић, *Аустријанка*, (Београд: Лагуна, 2021).

5 Новији примери филмова: *Завештање*, режија Иван Јовић, (Београд: Терирем продукција, 2016); *Дијанина деца*, режија Слађана Зарић, (Београд: РТС, 2017); *Dnevnik Diane Budisavljević*, režija Dana Budisavljević, (Zagreb: Hulahop, 2019); *Два лица раија*, режија Зоран Добрић, (Беч: ОРФ, 2021).

6 За потребе овог рада користили смо загребачко издање.

дешавања везаних за спасавање деце у НДХ. Међутим, и ова монографија није избегла све замке у које су упадали аутори који су се раније бавили овом темом.

Наташа Матаушић, дугогодишња кустоскиња Хрватског повијесног музеја у Загребу, своје интересовање за тематику страдања и спасавања деце у НДХ, како сама каже, пронашла је приликом сређивања грађе похрањене у музејском депоу – није могла утврдити порекло нити ставити у одговарајући контекст фотографије на којима се налазило на стотине деце. Заправо, друштвене промене које су уследиле у Хрватској након смрти председника Фрање Туђмана 1999. године, покренуле су и питање односа државе према логору Јасеновац, односно спомен-подручју које је, од почетка ратних сукоба 1991. године, било затворено за јавност. Тема логора Јасеновац, која је симболисала геноцид почињен над Србима, Јеврејима и Ромима у НДХ, била је за време председника Туђмана порицана или релативизирана⁷. Обнављање рада Спомен-подручја Јасеновац (даље СП Јасеновац) и редефинисање тог места сећања у хрватском друштву, био је тежак задатак у који је публициста и историчар Славко Голдштајн (Slavko Goldstein), између осталих, укључио и Наташу Матаушић. Исте године кад Хрватски државни архив објављује Дневник, СП Јасеновац публикује њену књигу *Јасеновац 1941–1945*,⁸ иначе прву научну монографију о логору Јасеновац, у којој се, уз коришћење научног апарата, прошлост логора представља као засебна целина. Потом је објавила *Концентрациони логор Јасеновац: фотомонографија*⁹, где је дала критички преглед фотографске грађе која се користила у музеологији и историографији, као и књигу *Жене у логорима Независне Државе Хрватске*¹⁰. Поред осталих радова и изложби, била је ауторка сталне музејске поставке¹¹ која је отворена у реновираном музеју СП Јасеновац 2006. године, а која се може видети и данас.

Рад на осетљивим темама српске и хрватске историографије није поколебао Матаушићку – она је свој дугогодишњи рад крунисала израдом

7 Franjo Tuđman, *Bespuća povjesne zbiljnosti*. (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989); Dejan Jović, *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, (Zaprešić: Faktura, 2018); Gavro Burazor, „The Watched Memorial: Jasenovac“, *Limes plus*, br. 2/3 (2018), 63–82.

8 Nataša Mataušić, *Jasenovac 1941 1945: logor smrti i radni logor*, (Zagreb: JUSP Jasenovac, 2003). За разлику од свог садржаја, који је солидно приказао хронологију догађаја на том простору, књига је своју највећу ману носила у поднаслову истакнутом на корицама: логор смрти и радни логор. Истицање постојања двоструке функције логора Јасеновац изазвало је полемике у јавности, те служило као основа за негативну оцену књиге чији садржај заправо није порицао да је главна функција логора била елиминација логораша. Gavro Burazor, „Друга монографија о логору Јасеновац“, Токови историје, бр.2 (2020), 287–299.

9 Nataša Mataušić, *Koncentracioni logor Jasenovac: fotomonografija*, (Zagreb: SP Jasenovac, 2008).

10 Nataša Mataušić, *Žene u logorima Nezavisne Države Hrvatske*, (Zagreb: Savez antifasističkih boraca, 2013).

11 Поставка је, као и њена књига из 2003. године, изазвала бурне реакције у јавности, нарочито су бројне негативне критике долазиле из Србије и Хрватске. *Jutarnji list*, 5. 12. 2006.

докторске дисертације¹² која је преточена у књигу која је предмет овог рада. Напоменом издавача, на самом почетку књиге, наслућује се да ће њена структура и садржај бити проблематични, будући да се каже:

„Ово није проширена ауторичина дисертација у облику у којем ју је она компоновала и написала. Оригинални текст дисертације, компонован је и написан језиком каквим се пишу знанствени радови, али такви текстови су најчешће поприлично нечитљиви и досадни читаоцима изван професионалних кругова. Ова је књига пресложена на другачији начин... уз то неки цитати из Дневника наведени су у нешто ширем опсегу...“¹³

Овим је уредник књиге Мароје Миховиловић, добар део критике који ће овде бити изречен преузео на себе, наравно не аболирајући и одговорност ауторке. Успешно редакторско уређивање текста докторске дисертације може бити за похвалу, но остаће отворено питање како би ова књига изгледала да је у њој било више од редакцијски процењених 70% дисертације, а мање директних цитата из *Дневника* за које се одлучио Миховиловић. Ови цитати, неретко, на неким местима заузимају и по читаве странице ове књиге¹⁴. На питање да ли је, како сам каже, од „досадног знанственог рада“ извесним преслагањем добио „стварни роман“, одговор ће, свакако, бити негативан.

Књига *Диана Будисављевић: ирешућена хероина Другој свјетској ратној* подељена је у две целине: прва има осам поглавља која хронолошки прате причу о хуманитарној акцији почев од рођења главне протагонисткиње Диане Обексер (Diana Obexer). Друга целина је мањег обима и одлуком редакције носи наслов *Прилози* – без хронолошког реда, у већим поглављима, добијају се одговори на кључна питања њеног истраживања: Како је Диана Будисављевић успела да покрене и води хуманитарну акцију, уђе у логоре и одатле извуче затворену децу; Како је дошла до дозволе која јој је омогућила тај подухват? Колико је укупно деце спасено из концентрационих логора? Зашто је и како ова прича тако дуго остала неиспричана? Сви одговори, чини се без оправдања, изузети су из прве целине (главног текста) и смештени су у *Прилозима*, приморавајући читаоца да поново пролази кроз већ анализирани делове. Утисак је да је овако формирана структура рада, заправо, била подређена добијању „стварног романа“ који не подстиче динамику радње већ оптерећује читаоца бројним цитатима (поред оних из *Дневника*), отежава му стварање јасне слике о догађајима излажући га понекад и контрадикторним закључцима.

¹² Nataša Mataušić, „Diana Budisavljević i građanska akcija spašavanja djece – žrtava ustaškog režima“, (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2020).

¹³ Nataša Mataušić, Diana Budisavljević: *prešućena heroina Drugog svetskog rata*, (Zagreb: Profil knjiga, 2020), 11.

¹⁴ Исто, 56–57, 62–63, 67–69, 76–77, 109–114, 195–198, 220–222.

Са друге стране, већ се из напомена ауторке може видети њена дугогодишња посвећеност овој теми, осветљавању догађаја који су врло често само штуро описани у *Дневнику*, што доказује и добар преглед литературе, архива и бројни разговори које је водила са сведоцима. Темељно истраживање, усмерено на решавање непознаница, успешно је разрешило готово сва она питања која су интригирала посвећенијег читаоца *Дневника* попут: откривања идентитета Немаца који су помогли у добијању дозволе за одлазак у логоре; јасан приказ свих дешавања укључујући и развој хуманитарне акције; проналажењу биографских података о свим учесницима хуманитарне акције укључујући и бројне лекаре и медицинске сестре; јасан приказ места, болница и прихватилишта у којима су деца смештана као и каква је била даља судбина спашене деце. Направљен је и добар одабир фотографија и неколицине докумената који прожимају текст, као и две значајне табеле¹⁵ са јасним прегледом резултата хуманитарне акције. Ослањајући се на утврђено, ауторка није бежала од закључака, што је за похвалу, иако је недостајало концизности уз непотребно навођење извора у тексту уместо у фуснотама¹⁶.

Проблем је настао кад је истражено и дефинисано требало контекстуализовати и повезати у ширу слику. То је, свакако, највећа мањкавост Матаушићкиног рада. Фокусирајући се на зацртане задатке истраживања, не скидајући поглед са увећала и пратећи *Дневник*, испустила је темељније да сагледа и прикаже актере, процесе и догађаје који омеђавају фокусирани истраживачки простор. Приметан контраст у односу на јасне истраживачке циљеве манифестује се кроз површност која се на крају крунише неупућивањем читаоца на познате радове и литературу. Навешћемо неколико примера.

Иако се током хуманитарне акције деца примарно спашавају из јасеновачких логора, о њима немамо јасан прегледни текст већ су сажето описани логори Циглана и Стара Градишка и тај опис смештен у фусноту уместо у текст¹⁷. Тако не видимо јасно део механизма који је омогућавао спровођење геноцида над Србима, Ромима и Јеврејима у НДХ. Насупрот овоме, посебно поглавље посвећено је приказивању усташко-немачке офанзиве на планини Козара у лето 1942. године, у којем ауторка самостално тумачи догађаје кроз цитирање страних и домаћих извора. Један од циљева офанзиве – етничко чишћење српског становништва, није јасно представљен будући да се на неким местима сабирни логори називају избегличким, а логорисано становништво – избеглицама¹⁸. Иако ауторка јасно наводи да

15 Исто, 352–353.

16 Исто, примери: 188–189, 202, 278–290, 344.

17 Исто, 140. фуснота бр. 224; 144. фуснота бр. 235. и 236.

18 Исто, 105, 142–145, 148.

је у поменутој офанзиви више од 70.000 становника овог географског подручја било отерано у логоре, не видимо колико је људи од тог укупног броја страдало. У складу са тим, извесно је колико је деце спасено током хуманитарне акције, али се ауторка не осврће на број умрле деце у јасеновачким логорима. Ово одустајање од приказивања „биланса“ Козарачке офанзиве може бити и резултат извесног отпора према историографским радовима из југословенског периода чији је наратив доминантно био окренут „билансу“ умрлих¹⁹.

Из саме теме произилази комплексно питање положаја Срба у НДХ које у раду није продубљено нити посебно проблематизовано, већ је остало у равни на којој га доноси и *Дневник*. Јасно се уочавају они који су изложени прогонима и затварању у логоре, док поједини Срби у Загребу (и другим градовима?) избегавају такву судбину. Постојање овог мањег или већег броја појединаца увиђамо само кроз примере учесника хуманитарне акције. Природа повлашћеног положаја Јулија Будисављевића, супруга Диане Будисављевић, објашњава се личним заслугама које је стекао као хирург, спасавајући Милу Будака, истакнутог члана усташког покрета а касније и министра са којим је био и у далеком „племенском“ сродству, што није поткрепљено изворима и делује неуверљиво²⁰. Положај других учесника хуманитарне акције, попут Марка Видаковића или Ђуре Вукосављевића, правда се тиме што су им супруге биле Хрватице. Без разумевања комплексности њиховог положаја не можемо добро сагледати ни сложеност свих догађаја који се настоје у књизи приказати.

Оно што недостаје, а додирује и питање литературе, јесте критички осврт на радове Драгоје Лукића и на необјављени текст Нарцисе Ленгел Кризман, које ауторка у својој књизи користи. Помоћу њих би се употпунила слика историографије која је причу о хуманитарној акцији спасавања деце дуго држала у сенци, а коју су почетком 21. века неуспешно, на заласку живота, покушали да изнесу на видело двоје поменутих аутора²¹. Без овога,

19 Поред радова Драгоје Лукића наведених у фусноти бр. 20, види: Duško Tomić, *Putevima smrti kozarske djece*, (Prijeđor: Nacionalni park Kozara, 1990); Dušan Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji: 1941-1945*, (Beograd: Kultura, 1984); Milan Bulajić, *Ustaški zločin genocida i suđenje Andriji Artukoviću*, (Beograd: Rad, 1988); Vladimir Dedijer, *Vatikan i Jasenovac*, (Beograd: Rad, 1987).

20 Nataša Mataušić, *Diana Budisavljević*, n.d., 25–26.

21 Драгоје Лукић, *Ranjeno djetinjstvo*, (Beograd: Rad, 1961); Драгоје Лукић, *Kozarsko djetinjstvo* (Prijeđor: NP Kozara, 1976); Драгоје Лукић, *Rat i djeca Kozare*, (Beograd: Narodna knjiga, 1979). Narcisa Lengel Krizman, *Zagrebu u NOB-u*, (Zagreb: Globus, 1980); Narcisa Lengel Krizman, „Sabirni logori i dječija sabirališta na području sjeverozapadne Hrvatske“, u: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, urednik Ljubo Boban (Beograd: Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske, 1976), 884–898; Narcisa Lengel Krizman, „Акција спасавања козарске и друге дјеце из устаških логора“, u: *Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, urednik Jovan Marjanović, (Prijeđor: Nacionalni park Kozara, 1980), 285–291. Попут Лукића, и Нарциса Ленгел Кризман у својим ранијим радовима није помињала Диану Будисављевић. Након њене смрти 2008. године, појавио се необјављен текст који је очигледно спремала за штампу. Ту је, између осталог, изразила кајање и покушала то исправити.

одговор на питање зашто је и како ова прича тако дуго остала неиспричана своди се на ривалитет Диане Будисављевић и Татјане Маринић, предратне чланице Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Татјана Маринић, као победница, има моћ да креира сећање на хуманитарну акцију на начин да оно постаје трајни део званичног наратива у којем је Диана Будисављевић потпуно изостављена. Такву моћ нису имали појединци, већ је стварање наратива у којем су КПЈ и њени активисти били носиоци свих активности и заслуга током трајања рата – системски креиран наратив, а никако резултат једног ривалства.

Као последица наведеног у претходном пасусу, надовезује се поглавље *Тишо и Диана Будисављевић* које, такође, представља површно анализирање извора и сведочанстава ради инкорпорирања закључака у жељени контекст. Недавно објављена фотографија²² из 1969. године на сајту Музеја Југославије показује пријем председника Јосипа Броза Тита у загребачкој резиденцији, где поред Тита и његове супруге Јованке (рођене Будисављевић) Броз седе Диана и Јулије Будисављевић. Анализирајући настанак фотографије, ауторка је настојала да занемари породични карактер фотографије и упустила се у анализу односа председника Тита према логору Јасеновац, трагајући за одговором на питање *да ли је Тишо знао за хуманитарну акцију?* Занемарује се чињеница да је тајна полиција (ОЗНА), још 1947, Диани Будисављевић одузела картотеку са подацима о спашеној деци, тако да је систем за њене активности одавно знао. Да се радило искључиво о посети породичног карактера указује и неколико других фотографија²³ које је објавио Музеј Југославије, на којима се и Илзе Будисављевић, њихова ћерка, налази у посети Јованки и Јосипу Брозу 1974. године у Брду код Крања, а фонд фотографија за обе посете означен је као *Приватни приједи*. Конструисање наратива о местима масовног страдања цивила у социјалистичкој Југославији приказала је Хајке Карге у студији *Сећање у камену – окамењено сећање*²⁴, коју је ауторка пропустила да консултује.

Рад Наташе Матаушић начео је неколико питања која могу бити смернице за будуће истраживаче. Поред потребе да се темељније истражи и сагледа логор у којем су смештена деца у Горњој Ријеци²⁵, уочљив је раскорак у делу који обрађује судбину удомљене деце. Нешто јаснија слика може да се стекне о деци која су боравила у Загребу и другим градовима, у односу на већину деце која су боравила у селима и чија искуства нису јасно обрађена

22 <http://foto.mij.rs/site/gallery/11581/photo/30> датум приступа: 20.8.2022.

23 Примери: <http://foto.mij.rs/site/gallery/15288/photo/61>; <http://foto.mij.rs/site/gallery/15287/photo/46> датум приступа: 20.8.2022.

24 Хајке Карге, *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje?* (Београд: Библиотека XX век, 2014).

25 Наташа Матаушић, *Diana Budisavljević*, n.d., 102–105.

и приказана (то би представљало захтевно истраживање). Матаушићка је начела и једно важно, готово неистражено питање које се тиче расељавања десетина хиљада, махом жена и деце, из прекобројних јасеновачких и привремених логора, након офанзиве на Козари, по селима широм Славоније и даље. Ова присилна миграција остала је у сећању многих сведока, а њен резултат је за већину становништва значајно, како се чини, биолошки опстанак који је резултирао и повратком тог становништва на подручје Козаре и шире.

Уз све недостатке, рад Наташе Матаушић, својом утемељеношћу у изворима, даје значајан научни допринос кроз приступ и сагледавање комплексних догађаја у НДХ и нијансирању тема у којима примарно доминирају једнолични колорити. Између осталог, истичемо приказ логора у Сиску²⁶ са акцентом на оснивање „Дечијег сабиралишта“ које ауторка правилно дефинише као логор за децу. Позната судбина глумице Божидарке Фрајт, детета спашеног од готово сигурне смрти, добро је наведена као илустрација догађаја, али би више таквих примера додатно обогатили текст²⁷. Успешно су дефинисана и анализирана дешавања у Јастребарском, чија се двозначност дуго огледала на супротстављеним равнима логора за децу и дечијег дома за спашене из логора. Иако о овом проблему говори у два засебна поглавља, Јастребарско одређује као место у којем су животи спашавани од последица боравка у усташким логорима²⁸. Добро је обрађена функција Хрватског Црвеног крижа и његов амбивалентан однос у помагању угроженим етничким групама²⁹. Кроз приказ биографија оних који су такав однос настојали да измене и у томе једно време успевали, увиђамо испреплетеност догађаја, пожртвованост и границе до којих су ишли заједно са Дианом Будисављевић. Поред нешто познатијег Камила Бреслера, драгоцени су животописи Драгице Хабазин, лекара Бранка и Нине Драгишић, Јане Кох, Анте Думбовића и осталих који су на различите начине били укључени у хуманитарну акцију која је спасила 7.500 живота.

---

26 Исто, 158–161.

27 Исто, 164–177.

28 Исто, 129–138, 391–399.

29 Исто, 45–48.

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Објављени извори:

- *Dnevnik Diane Budisavljević*. Priredio Josip Kolanović. Zagreb: Fonet, 2003.

Литература:

- Буразор, Гавро. *Хуманитарна акција Диане Будисављевић 1941–1945*. Нови Сад: Прометеј, 2013.
- Ломовић, Бошко. *Књига о Дијани Будисављевић*. Београд: Свет књиге, 2013.
- Милекић, Зоран. *Аустријанка*. Београд: Лагуна, 2021.
- Булајић, Милан. *Усташки злочин геноцида и суђење Андрији Артуковићу*. Београд: Rad, 1988.
- Дедијер, Владимир. *Ватикан и Јасеновац*. Београд: Rad, 1987.
- Јовић, Дејан. *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Запрешић: Faktura, 2018.
- Карге, Хајке. *Сећање у камени – окаменјено сећање?* Београд: Библиотека XX век, 2014.
- Кризман, Нарциса Ленгел. *Zagreb u NOB-u*. Zagreb: Globus, 1980.
- Кес, Вилхелм. *Дијанина листа*. Београд: Samizdat, 2017.
- Лукић, Драгоје. *Bili su samo deca*. Laktaši: Grafomark, 2000.
- Лукић, Драгоје. *Kozarsko djetinjstvo*. Приједор: NP Kozara, 1976.
- Лукић, Драгоје. *Ranjeno djetinjstvo*. Београд: Rad, 1961.
- Лукић, Драгоје. *Rat i djeca Kozare*. Београд: Народна књига, 1979.
- Матаушић, Наташа. „Diana Budisavljević i грађанска акција спаšаванја дјече – жртava усташког режима“. Докtorsка дисертација, Свеучилиште у Загребу. Филозофски факултет, Оdsјек за повијест, 2020.
- Матаушић, Наташа. *Diana Budisavljević: прешучена heroina Другог свetskог rata*. Zagreb: Profil књига, 2020.
- Матаушић, Наташа. *Jasenovac 1941–1945: logor smrti i radni logor*. Zagreb: JUSP Jasenovac, 2003.
- Матаушић, Наташа. *Koncentracioni logor Jasenovac: fotomonografija*. Zagreb: SP Jasenovac, 2008.
- Матаушић, Наташа. *Žene u logorima Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Savez antifašističkih boraca, 2013.
- Самардџија, Душан. *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji: 1941–1945*. Београд: Kultura, 1984.
- Томић, Душко. *Putevima smrti kozarske djece*. Приједор: Nacionalni park Kozara, 1990.
- Туђман, Франјо. *Bespuća povjesne zbiljnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989.

Чланци:

- Буразор, Гавро. „Друга монографија о логору Јасеновац“: Токови историје. бр. 2 (2020), 287–299.
- Ајдукović, Marina. „Djelovanje Diane Budisavljević: rad s djecom stradalom u 2. svjetskom ratu“ *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*. br. 1 (2006), 101–114.
- Burazor, Gavro. „Prilog istraživanju humanitarne akcije Diane Budisavljević“ *Topola*, br. 3 (2017), 47–63.
- Burazor, Gavro. „The Watched Memorial: Jasenovac“ *Limes plus*, br. 2/3, (2018), 63–82.
- Grünfelder, Anna Maria. „Diana Obexer-Budisavljević und die Kinder der Ustascha-KZ“: U: *Jahrbuch 2008*. Urednici: A. Peham, C. Schindler, K. Stögner, 232–260. Wien, 2008.
- Koljanin, Milan. „Акција ‘Diana Budisavljević’“, *Tokovi istorije*, br. 3 (2007), 191–207.
- Krizman Lengel, Narcisa. „Акција spašavanja kozarske i druge djece iz ustaških logora“: U: *Kozara u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Urednik Jovan Marjanović. 285–291. Prijedor: Nacionalni park Kozara, 1980.
- Krizman Lengel, Narcisa. „Sabirni logori i dječija sabirališta na području sjeverozapadne Hrvatske“: U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Urednik Ljubo Boban. 884–898. Zagreb: Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske, 1976.
- Tutunović Trifunov, Jasmina. „Акција Diana Budisavljević (1941–1945)“: U: *Istraživanja i memorijalizacija genocida i ratnih zločina*. Urednik Jovan Mirković. 53–93, Beograd: Muzej žrtava genocida, 2012.

Штампа:

- Drago Kastratović, Uroš Šoškić, „Kozaračka djeca Zagreba“, *Vijesnik*, Zagreb, 14–29. 4. 1983.
- *Jutarnji list*, 5.12. 2006.

Филмови:

- Два лица рата. Режија Зоран Добрић. Беч: ОРФ, 2021.
- Дијанина деца. Режија Слађана Зарић. Београд: РТС, 2017.
- Завештање. Режија Иван Јовић. Београд: Терирем продукција. 2016.
- Dnevnik Diane Budisavljević. Режија Dana Budisavljević. Zagreb: Hulahop, 2019.

Интернет:

- <http://foto.mij.rs/site/gallery/11581/photo/30>. Датум приступа 20.8.2022.
- <http://foto.mij.rs/site/gallery/15287/photo/46>. Датум приступа 20.8.2022.
- <http://foto.mij.rs/site/gallery/15288/photo/61>. Датум приступа 20.8.2022.

ma Gavro BURAZOR, curator
Genocide Victims' Museum, Belgrade
gavro.burazor@muzejgenocida.rs

SCIENTIFIC PAPER OR „REAL NOVEL“ ABOUT DIANA BUDISAVLJEVIĆ?

Summary

Nataša Mataušić's methodological approach brought a successful synthesis of the topic of the humanitarian action of rescuing children from the NDH concentration camps, despite certain shortcomings. Thus, the large number of questions that remained open in historiography for a long time were answered, even though the reader had to search for those answers in the work due to the structure of the book, which forced him to do so. The main shortcomings noted were the excessive citation of sources in the text, weak reference to previous works on this topic, and deficiencies in the contextualization of the research results into known processes and events in the NDH and socialist Yugoslavia. The value of the study is reflected in the thorough research, numerous biographical data regarding the participants of the humanitarian action and in the opening of other underinvestigated questions related to this topic.

Keywords: Diana Budisavljević; NDH; concentration camps; humanitarian action.